

Grundskola

Modul: Stimulera läsintresse
Del 7: Serier för läsintresse

Serier för läsintresse

Monika Johansson, Högskolan i Borås

Inledning

Få medier väcker en sådan lust som tecknade serier. Det finns något omedelbart och universellt tilltalande med serieformen som gör att alla, från riktigt små barn till pensionärer, tilltalar av serier. Att använda tecknade serier i pedagogisk verksamhet borde därför vara en självklarhet, men är det för det mesta inte. Många lärare och bibliotekarier känner sig inte förtrogena med seriemediet, eller ännu värre, har fördomar om dess värde som informations- och kulturbärare. (Strömberg 2014 s. 21)

Vad är det då som kännetecknar en serie? Serier är ett lustfyllt media där bilder stödjer ord. Serier består av mer än en bild. Det är en sekvens av bilder vilka man ser på en och samma gång. Det här är en viktig insikt för att kunna skilja serier från andra konst- och medieformer och för att kunna läsa serier. Dessutom består serier av en tydlig och stark relation mellan text och bild, och det är i denna relation som betydelse skapas (McCloud 1995). Litteraturvetaren Helena Magnusson diskuterar definitionen av serier i sin avhandling *Berättande bilder: svenska tecknade serier för barn* och hon landar i ett resonemang om vad som är kärnan för en serie och vad som utmärker serier jämfört med andra uttrycksformer. Hon menar likt McCloud att bilder i sekvens är ett kännetecknande drag och att de huvudsakliga beståndsdelarna är bild, text och yta och förhållandet mellan dem.¹ Magnusson pekar också på att barn och unga ofta är intresserade av serier, inte minst visas detta intresse genom att de själva är aktiva serieskapare. Serier innebär dessutom en ovanligt ålderslös läsning eftersom bildmediet tilltalar många, men Magnusson anser att serier är av särskilt intresse för barn i åldern före eller under läsinläringen. Seriemediet möjliggör nämligen för läsaren att ta till sig berättelsen på egen hand och att barnet också lär sig läsa, med stöd av bilderna (2005).

Magnusson lyfter också seriens fördelar utifrån sitt innehåll. Hon menar att den ofta har ett kulturellt relevant innehåll som kan väljas utifrån intresse. I läromedel har författare använt

¹ I avhandlingen diskuterar författaren de olika beståndsdelarna i serier mer ingående. För ytterligare läsning och fördjupning i seriens delar och vilken betydelse de kan ha för att bygga en berättelse hänvisas till Magnussons avhandling *Berättande bilder: svenska tecknade serier för barn* (2005).

Grundskola

sig av serier och då ofta i ett informativt syfte. Serien är åskådlig och lättfattlig och visar hur en process eller en aktivitet går till, steg för steg. En fördel med att använda serier i pedagogisk verksamhet är att barn kan vara förtrogna med formen då de ofta får tidig erfarenhet av serietidningar (Magnusson 2005).

Serier förknippas ofta med formatet serietidning. Alltmer vanligt blir dock begreppet *serieroman* eller *grafisk roman* där båda är en serie i bokform. Grafiska romaner skiljer sig från kommersiella serier då de ofta är mer seriösa och ”stand-alone-stories”, vilket innebär att de inte reproduceras i ett oändligt antal volymer (Christensen 2006). Enligt Mia Österlund, docent i litteraturvetenskap, är den grafiska romanen en förskjutning från den mer allmänna termen serieroman och speglar ett särskilt förhållningssätt till seriemediet där det visuella berättandet är en likvärdig del av skönlitteraturen (Österlund 2014). Vid analys av grafiska romaner hämtas ofta begrepp från angränsande områden som konstvetenskap, semiotik², filmanalys och visuella studier. Forskningen kring grafiska romaner är ännu inte så omfattande, men har ökat i intensitet från mitten av 00-talet.

Från 1950-tal till nutid

Under 1950 och 1960-talet spreds en moralpanik kring serier, där röster ansåg att serier var något som förstörde den yngre generationen. I argumentationen lyfte man bland annat seriernas skadliga påverkan när det gällde skräck- och våldsinslag. Det förekom även utsagor om att lättläshet och alla bilder skadade genom att blicken irrade och därmed försvårades i förlängningen en ”ändamålsenlig bokläsningsteknik” (Magnusson 2005). Debattörer menade vid denna tidpunkt att serier förenklade och förkortade, att de ofta hade färre ord än ren text och därmed var mindre viktiga eller mindre litterära. Den här jämförelsen är inte rättvis då språk inte är en exakt kommunikationsform. Enskilda ord och meningar i texter kan tolkas på många sätt av läsaren, men övergår man till bilder och symboler så ökar möjligheten till ytterligare tolkningar (Strömberg 2013/2014). Det är alltså inte lämpligt eller rimligt att jämföra serieläsning med läsning av ren text. Trots det skrevs det en hel del på 50- och 60-talet om seriers skadliga påverkan på barn, att dessa gjorde barn dumma och icke läskunniga. Samtidigt som debatten om seriers olämplighet florerade så satsades det på att få fram bättre serier för att möta kritiken. På 70-talet fick serierna också ett uppsving, främst genom de europeiska seriealbumen (t ex Tintin och Asterix) för att senare få konkurrens av bildmedier som film och internet.

² Semiotik betyder studier av tecken och andra betydelser, inklusive de icke-språkliga. Nationalencyklopedin [2015-06-11]

Grundskola

Tecknade serier kan enligt Hellsten delas in i tre grövre huvudområden: den europeiska, den amerikanska och den japanska seriekulturen (japanskproducerade serier brukar gemensamt benämnas som manga). Den sistnämnda som benämns manga har utvecklat ett eget form- och bildspråk som intresserar många barn och unga. Seriemediet har en egen dynamik och för att lära sig hur serier fungerar måste man läsa serier, gärna varierande sorter från olika länder (Hellsten 2014). I skolbiblioteket behöver man därför arbeta med sitt seriebestånd samt fundera över placering och exponering av serierna. Eftersom serier är visuella kan en annan exponering än den tryckta bokens vara aktuell t.ex. genom att visa framsidan i tidskriftsställ.

Mia Österlund beskriver det typiska för de grafiska romaner hon analyserat³. Hon menar att de berör komplexa och utmanande ämnen och utmärkande är det multimodala greppet (mer om serier och multimedialitet nedan). Litteraturpedagoger uppfattar serieromanen som en inkörspport till bland annat klassiker. Undervisningen förnyas med hjälp av serier och kompletterar traditionell text (Elkins i Österlund 2014). Samtidigt är den grafiska romanen, enligt Svenska Barnboksinstitutets bokprovningar år 2006, en ny form inom ungdomslitteraturen där författare når unga läsare. Grafiska romaner inspireras i sin layout av webbsidor och dataspel samt av manga. I berättelserna får bilden och formen allt större funktion, där bilden bär berättelsen framåt mer än att bara illustrera handlingen. Ofta är det en lek med typsnitt, färg och form (Bokprovningen år 2006).

Varför serier i undervisningen?

I Läroplanens (Lgr 11) inledande del under skolans uppdrag står det att ”*Eleverna ska få uppleva olika uttryck för kunskaper. De ska få pröva och utveckla olika uttrycksformer och uppleva känslor och stämningar. Drama, rytmik, dans, musicerande och skapande i bild, text och form ska vara inslag i skolans verksamhet*” (Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011). Dessutom står det i kursplanen i ämnet svenska, under läsa och skriva, att elever ska kunna ”*strategier för att skriva olika typer av texter med anpassning till deras typiska uppbyggnad och språkliga drag. Skapande av texter där ord, bild och ljud samspelar*” (Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011). Att lyfta in serier i ämnet svenska, men också i andra ämnen, är ett lustfyllt sätt att behandla ett ämnesområde och förstå samband mellan text och bild, vilket blir en allt viktigare aspekt på läsning i dagens visuella samhälle.

³ De grafiska romanerna som analyserats finns vid Svenska barnboksinstitutet. Titlarna är *Hon heter Beatrice* (2009), *Mitt extra liv* (2009), *Namnsdagsflickan* (2012), *Gångkrig* (2009), *Vi håller på med en viktig grej* (2011), *Tummelisa eller den andra vildmarken* (2011).

Grundskola

En fråga värd att ta i beaktande är om det finns något samband mellan läsning av serier och annan läsning, det vill säga läser elever mer eller mindre av andra medier om de är serieläsare. Ujiie och Krashen (1996) studerade detta samband samt hur elever också upplever serieläsning. De kom i sin studie fram till att de elever som läser fler och mer serier också läser mer böcker och att de dessutom finner större nöje i läsning totalt sett. I slutsatserna konstaterar författarna att serieläsning inte ersätter annan läsning och de argumenterar därför för att alla elever bör ha tillgång till serier. Dock är serier ganska dyra varför Ujiie och Krashen trycker på skolbibliotekets roll i att möta behovet genom att köpa in serier för utlån.

Enligt Österlund visar forskning att tonårsläsarens serieläsningsskompetens oftast överträffar vuxnas serieläsande. Det grundar sig i att det visuella berättandet, t ex genom grafiska romaner, har ökat inom det barnlitterära fältet och därmed har också den visuella läskunnigheten ökat. En grafisk roman fyller därmed en funktion då den har gjort serieformatet mer accepterat och det har även lett till att serier betraktas som litterära. I USA ser man tendenser av ett ökat intresse för serieromanen där handböcker ges ut om hur serier kan användas i klassrummet. Den grafiska romanen har legitimerats mycket på grund av diskussionen om barns sviktande läsförmåga och diskussionen om visuell läskunnighet. Därmed svarar den alltså mot ett behov att nå särskilda grupper och betraktas många gånger som en inkörsport till läsande då det gäller unga. I undervisningen använder man ofta klassiska romaner som är omarbetade till serieromaner. Stramt hållen text i rutor som berättar det mest väsentliga och ett visuellt intryck underlättar för läsaren att ta till sig den klassiska romanen genom det visuella. Initialt har den grafiska romanen haft en ämnessfär som vänder sig till pojkar enligt Österlund, men numera flirtar den även med en flickpublik (Österlund 2014).

Strömberg argumenterar i sin text utifrån tre vinster med att använda serier i undervisningen. 1) Serien är ett starkt identifikationsverktyg som väcker känslor. 2) Förståelse för samspel mellan bild och text utvecklas, vilket kan användas i olika former av kommunikation. 3) Serier är en bra utgångspunkt för att förstå främmande kulturer och kan därmed bidra till att bryta ned kulturella barriärer. Serieformen väcker också lust vilket är en tillgång i lärandesituationer. (Strömberg 1999).

Serier och multimodalitet

Serier är ett exempel på multimodalitet där flera uttryck är aktiva samtidigt, i detta fall bild och text. Dessa två uttryck samspelar och skapar på så sätt en helhet och en mening. I dagens samhälle växer multimodalitet starkt genom vårt multimediala samhälle. Helena Magnusson förklarar i sin avhandling *Berättande bilder: svenska tecknade serier för barn* att seriers multimodalitet inte levererar enkla svar för att bilden är enkel utan det krävs att läsaren kan avkoda bilden för att förstå helheten. Dessutom förmedlas känslor med hjälp av uttryck och tecken t ex olika typer av pratbubblor och symboler för att visa känslor och handling som läsaren tolkar och gör till sin egen (Magnusson 2005).

Grundskola

Enligt Österlund (2014) är grafiska romaner snabba på att suga upp sin samtid när det gäller tematik och språkdräkt. Formatet och symboler är tillgängliga för en bred publik och över-skrider nationella, kulturella och språkliga gränser. Därmed har den grafiska romanen möjlighet att nå en bred läsekrets, ofta pojkar, på grund av att den behandlar komplexa intersektionella⁴ mönster och mångfald. Läsaren ingår ofta i en läsargemenskap, där de deltar i bloggar och nätgemenskaper för att kommentera och rekommendera grafiska romaner.

Österlund menar att den grafiska romanen frodas i gränzoner som ett ”multimodalt konstverk” som innebär nya möjligheter och utmaningar. Med rötter i serietraditioner, med personliga uttrycksformer som ofta bottenar i ideologiska ställningstaganden, har den tidigare ensidiga debatten om serieromanens värde främst som ingång till litteraturen nu nyanserats. Serieromanen har fått ett egenvärde (2014).

Att läsa och förstå serier

Enligt Strömberg (2014) anses serier som en inkörspport till mer avancerade texter vilket det dock inte finns några belegg för. Bilderna i en serie kan stödja läsaren i att förstå texten i pratbubblorna. Dessutom bidrar de moment av lust som finns inbyggt i läsning av serier till en vilja att förstå och ta sig igenom serien. Det är viktigt att beakta att en modern serie kan vara mycket svårare att läsa än en roman, trots att textmängden är mindre. Serier har ibland ett avancerat system med variationer på hur text arrangeras i relation till bild där bildspråket har utvecklats så långt att det kan vara svårt för en oinvigd serieläsare att läsa av och förstå händelseförloppet.

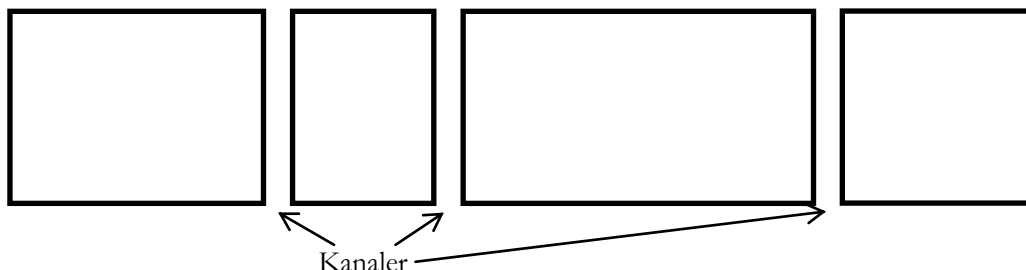
Att man läser västerländska serier precis likadant som en västerländsk bok är säkert känt för de flesta. Dock består många serier av olika stora rutor komponerade på varierande sätt på sidan, vilket kan leda till förvirring. Österländska serier läses på österländskt vis, dvs. bakvänt och från höger till vänster på sidan. Manga, som är populärt för barn och unga, är uppbyggda på detta vis.

Mellan rutorna finns det ett mellanrum som kallas kanalen (se bild nästa sida). Många seri-eskapare menar att dessa mellanrum är platsen där magin sker, där läsaren kopplar ihop rutorna till en helhet med hjälp av den egna fantasin. Detta kallas för slutning (McCloud 1995). I slutningen tolkar vi vår omgivning och kompletterar med det som saknas, det vill

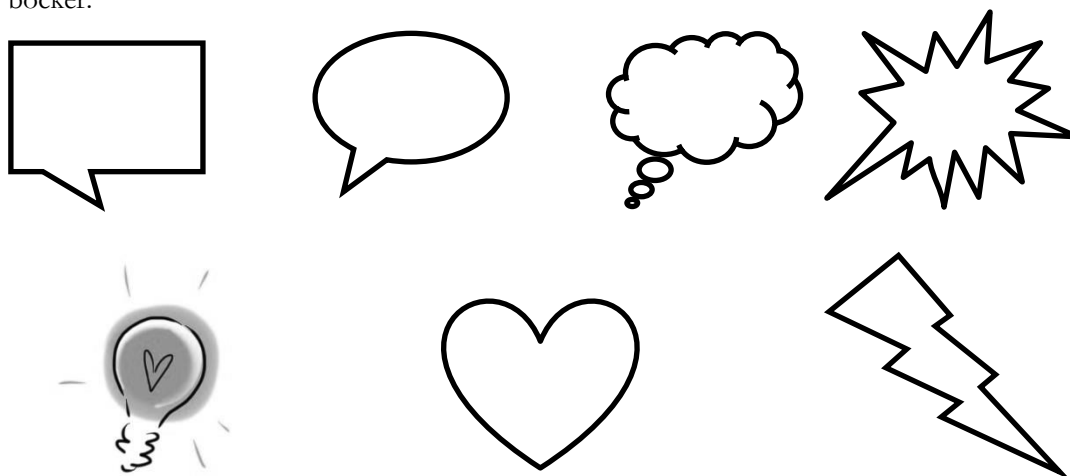
⁴ Specifika situationer av förtryck som skapas i maktrelationer baserade på ras, kön och klass, definition från Nationalencyklopedin.

Grundskola

säga att vi själva fyller i vad som sker mellan rutorna. Den här processen sker genom hela läsningen av serien och det som inte syns i serien är minst lika viktigt som det som syns!

I rutorna förekommer också en hel del annan information förutom bild och text. Texten kan vara placerad i textplattor, vilka ofta kommenterar vad som händer i rutan, eller i bubblor där tal och tanke presenteras. Bubblornas utseende utformas på olika sätt beroende på vad som sägs eller tänks, bubblan förmedlar ofta en känsla. Rutan kan också innehålla ljud- och rörelsemärkingar samt symboler. Uppslaget som helhet bidrar dessutom till ytterligare en möjlighet till kommunikation. Serieskapare kan använda sista rutan som en ”cliffhanger” till nästa sida, vilken kan påbörjas med en överraskning. Den här möjligheten saknas i t ex böcker.

Några exempel på bubblor för tal, tanke och processer samt symboler.

Serier och aktionsprocesser

Inom genrepedagogiken synliggörs texters delar och vilka syften dessa har. *Deltagare*, *processer* samt *omständigheter* är enheter eller delar som bygger upp innehållet i texter. I denna text lyfts *processerna* eftersom de framträder tydligt i serieformatet. *Processer* uttrycker händelser som i den traditionella grammatiken benämns som verb. Följande processer kan urskiljas; *aktionsprocesser* är händelser som är synliga för ögat, t ex springa, kasta och äta. *Mentala processer* är händelser som pågår inuti deltagaren, alltså kognitiva processer, t ex sinnesintryck som se,

Grundskola

höra och känna, men uttrycker också åsikter som tycka, anse och tro. *Sägesprocesser* är verbala processer där deltagarna uttrycker sig muntligt, t ex skrika, ropa och fråga.

I föregående avsnitt, *Att läsa och förstå serier*, presenterades några bubblor som kan kopplas till genrepedagogikens metaspråk kring texters processer. Bubblan som illustrerar en tanke kan visa på *mentala processer* i en berättelse. *Sägesprocesser*, det vill säga det som är direkt tal eller dialog i en berättelse, har andra typer av bubblor. *Aktionsprocesser* visas ofta genom olika symboler eller tecken vilka illustrerar om en person springer, hoppar eller kanske sover (zzzzzz).

Deltagare är de som deltar i processen och är oftast människor eller ting. *Omständigheter* beskriver de omständigheter under vilka processen äger rum och här kan kombination med flera processer ske (Johansson & Sandell Ring 2012). Genom att arbeta med serier har elever möjlighet att fördjupa kunskaper och metaspråk kring texters språkliga drag.

Serier och cirkelmodellen

Förutom att läsa och förstå serier är skapandet av egna serier en naturlig följd och en inspirerande aktivitet som kan stärka elevers läsintresse. En pedagogisk modell för att utveckla strategier för skrivande är *cirkelmodellen*, en genrepedagogisk undervisningsmodell. Genrepedagogik syftar till att lära språkliga mönster som passar för olika tillfällen och situationer. Olika genrer har olika språk och kunskap om dessa mönster hjälper oss att förstå texter men också hur texter skrivs och byggs upp. Cirkelmodellen stödjer eleverna att bli medvetna om genrens mönster genom att undervisningen utgår från ett gemensamt språk, metaspråk, som krävs för att kunna analysera och diskutera texters särdrag. Denna förmåga behövs i alla skolans ämnen (Johansson & Sandell Ring 2012).

Cirkelmodellen består av fyra faser som är tydligt strukturerade i undervisningen. Av läraren, skolbibliotekarien eller fritidspedagogen krävs ett aktivt stöd genom gemensamt arbete med olika texter. I cirkelmodellen utgår man ifrån helheten till textens delar på alla nivåer. Här följer en kort beskrivning av de fyra faserna samt en introduktion till övningar där utgångspunkten är seriers genretypiska drag:⁵

1. **Bygga kunskap.** I fas 1 byggs kunskap om ett ämne genom olika aktiviteter. Ämnesspecifika uttryck och ordförråd behandlas och elevernas förståelse kartläggs. I denna fas kan med fördel övningar där kommunikationen är i fokus genomföras eftersom denna är central i fasen. Till exempel kan klassen skapa en gemensam tankekarta, samla frågor och tankar tillsammans (kanske i ett IKT-verktyg), läsa se-

⁵ Den presenterade modellen med de fyra faserna utgår från och är inspirerad av Johansson och Sandell Rings bok *Låt språket bära, genrepedagogik i praktiken* (2012).

rier gemensamt, titta på film och diskutera, genomföra övningar i biblioteket som källa till kunskap.

2. **Modellering och dekonstruktion.** I den andra fasen introduceras en text, i det här fallet en serie, och seriens olika delar och språkliga drag diskuteras. I samtalen upptäcker man tillsammans mönster och de drag som kännetecknar serier. Syftet är att eleverna ska förstå vad seriens olika delar bidrar med för seriens uppbyggnad. I fas 2 är olika aktiviteter för att förstå de typiska genredragen aktuella. Eleverna kan arbeta med de visuella dragen t ex fylla i en tom borttagen serieruta med innehåll, både bild och text. Även laborationer med olika bubblor bidrar till förståelse för de språkliga dragen.
3. **Gemensam konstruktion.** I den tredje fasen skrivs gemensam text, hela klassen tillsammans eller i grupper. Här guidar lärare, bibliotekarier och fritidspedagoger arbetet genom frågor och gemensamma mallar för skapandet av serier kan användas. Med fördel kan olika ämnen ligga till grund för serieskapandet, t ex vattnets kretslopp eller ett moment i samhällskunskapen.
4. **Självständig konstruktion.** I den fjärde fasen arbetar elever med individuellt skrivande, här går eleven från gemensamma processer till eget skapande med ett eget ämne och språk. I den sista fasen är det viktigt med stöttning från lärare, bibliotekarie och fritidspedagog där respons och feedback tillämpas. Övningar med att skapa egna serier i olika ämnen, digitalt eller på papper, genomförs.

Modellen och de fyra faserna kräver tid och för att utveckla kunskap om genren behöver eleverna arbeta med texter från samma genre vid flera tillfällen och med variationer av övningar. Serier är en tacksam genre att börja med då mönster och typiska drag är mycket specifika och inbjuder till en variation av övningar.

Serier och skolans ämnen

Cirkelmodellens syfte är att bygga upp elevers ämneskunskaper tillsammans med språkliga kunskaper i ett meningsfullt sammanhang. Detta kommer att belysas genom några exempel. I sekventiella förklaringar dvs. texter som reder ut och förklarar fenomen kronologiskt kan serier med fördel användas som grafisk modell att utveckla förståelse för innehållet. Exempel på ämnen som lämpar sig är en blåvinges livscykel, vattnets kretslopp, fotosyntesen. Serieformatet kan också användas i arbete med instruerande texter där tillvägagångssättet synliggörs i en serie steg för att nå ett mål. Instruktioner är en vanligt förekommande texttyp i skolans alla ämnen. Även historiska texter kan åskådliggöras i serieformatet t ex självbiografi, biografi och historisk återgivande genre.

Ämneskunskaperna fördjupas genom eget skapande av serier. Genom kreativt skapande möjliggörs processande av kunskaper (Johansson & Sandell Ring 2012). Serier kan produceras på traditionellt vis men också med hjälp av mobilapplikationer eller webbaserade program vilket möjliggör andra lösningar och stödjer ett sådant arbete. De varierade arbetssätten kan utmynna i utställningar av olika slag där elever delar med sig av serieskapande. Pub-

Grundskola

licering av serier i en blogg kan vara ett sätt att dela såväl ämneskunskaper som bildskapande aktiviteter, aktiviteter kring serier som kan leda till ökat läsintresse.

Referenser

- Christensen, L. L. (2006). Graphic Global Conflict: Graphic Novels in the High School Social Studies Classroom. *Social Studies*, 97(6): 227-230.
- Hellsten, O. (2014). Seriebibliotek och serier på bibliotek. I Strömberg, F. (red.) *Seriebiblioteket*. Malmö: BTJ förlag
- Johansson, B. & Sandell Ring, A. (2012). *Låt språket bära, genrepedagogik i praktiken*. Stockholm: Hallgren & Fallgren
- Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011* (2011). Stockholm: Skolverket
- Magnusson, H. (2005). *Berättande bilder: svenska tecknade serier för barn*. Stockholm: Makadam förlag
- McCloud, S. (1995). *Serier – den osynliga konsten*. Stockholm: Medusa
- Strömberg, F. (1999). *100 oundärliga seriealbum*. Lund: BTJ Förlag
- Strömberg, F. (2013/2014). En serie bilder säger mer än tusen ord. I Björkman, J. & Fjaestad, B. (red.) *Läsning Rj:s Årsbok*. Göteborg: Makadam Förlag
- Strömberg, F. (2014). *Seriebiblioteket*. Malmö: BTJ förlag
- Svenska Barnboksinstitutets bokprovningar år 2006. En dokumentation Tillgänglig via:
http://www.sbi.kb.se/Documents/Public/Bokprovning/Dokumentation/Argang_2006.pdf
- Ujii, J. & Krashen, S. (1996). Is Comic Book Reading Harmful? Comic Book Reading, School Achievement, and Pleasure Reading Among Seventh Graders. *CLSA Journal Vol 19, Nr. 2*
- Österlund, M. (2014). Gränsöverskridande grafiska romaner. I Boglind A., Holmberg, P., Nordenstam, A. (red.). *Mötesplatser – texter för svenskämnet*. Lund: Studentlitteratur.